

Славия Бърлиева (София, България)

ПРЕПИСИ НА ЛАТИНСКИ ИЗВОРИ ЗА СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЙ ОТ СБИРКАТА НА БИБЛИОТЕКА VALLICELLIANA В РИМ

Библиотеката, която днес се намира в някогашния манастир Santa Maria in Vallicella, има като основа на богатите си ръкописни фондове лични колекции на основателите на Конгрегацията на ораторианците (Institutum Oratorii S. Philippi Nerii)¹ и техните първи следовници. Между тях са знаменити ерудити на XVI и XVII столетие, видни учени — богослови и висши католически духовници — св. Филипо Нери, кардиналите Франческо Мариа Таруджи и Цезар Бароний, големият църковен историк Августин Тайнер. Във Валичелиана се пазят изключително ценни ранни ръкописи от VI—VII в., ръкописи от Централна Италия от IX—XII в. и прекрасно украсени с миниатюри ръкописи. Част от по-старите паметници на Валичелиана имат модерен опис², но повечето от сравнително късните ръкописи — от XV в. до днес, са представени единствено в ръкописния инвентар от 1749 г.³ и в ръкописния индекс на имената от същото време. В този Index alphabeticus universalis cognominum, nominum auctorum, sanctorum et virorum illustrium... que in codicibus manuscriptis graecis et latinis Bibliothecae Vallicellianae continentur има бележка за св. Кирил и Методий: „SS Cyrilli et Methodii.“ Под нея са отбелязани едно житие под дата 9 март — „Vita Moravorum et Slavorum Apostolorum appellantur in Martyrol[ogio] Rom[ano]“, от ръкопис Н. 7 и една служба под същата дата, предназначена за Гнезненския диоцез в ръкопис Н. 28 — „Eorum sanctorum officium proprium pro Ecclesiae Gneznen[sis] die 9. Martii“. Макар и относително късни, те са интересен факт в западната кирило-методиевска традиция, чийто регион са преди всички западните славянски земи, а що се отнася до Италия, то там тя е свързана предимно с официалните култови потребности на папската курия и началото ѝ е именно в епохата, към която се отнасят двата споменати паметника.

Cod. Vall. Н. 7 е сборник с житийни текстове, събрани от презвитер Антоний Галоний — член на Колегията на римските ораторианци, сигниран от самия автор в описа на собственото му имущество като G1. Това първо уточнение дължим на една бележка върху титулната страница на ръко-

¹ За Ордена на ораторианците вж. Heimbucher, Max. Die Orden und Kongregationen der katholischen Kirche. Bd. 2. Paderborn, 1934, 562—571.

² Catalogo dei manoscritti della Bibliotheca Vallicelliana. Vol. 1. Compilato da Anna Maria Giorgetti Vichi e Sergio Mottironi. Roma, 1961. 475 p. (Indici e cataloghi. Nuova serie VII.)

³ Inventarium omnium codicum Manuscriptorum Graecorum et Latinorum Bibliothecae Vallicellianae. Vol. 1—3, [1749].

писа (л. II), която казва: „*Vitae sanctorum et alia monumenta collecta ab Antonio Gallonio, Congr. Orat. Rom. Presbytero. Volumen signatum litera GI ab eodem auctore in suo indice peculiari. Nunc autem H. 7 in nostro indice universalis.*“⁴ Едно допълнително сведение (л. 6б) съобщава имената на онези, които са работели с ръкописа, собственоръчно са нанасяли бележки по текста — най-вече относно съставянето и публикуването на текстовете, сравнявани със стари ръкописи и автори: „*Multa in hoc volumine, qui propria manu clarissimi viri Fiderici Metii Palatini, nostrae T[h]ermulensis episcopi itaque Antonii Gallonii nostrae Congregationis presbyteri adnotata sunt*“⁵ (л. 6б). И епископът на Термоло, но особено презвитер Антоний, е един от най-активните членове на конгрегацията, известна с дейността си в областта на агиографията, църковната история, християнската археология, патристиката и музиката. Неговите книги, свързани главно с агиографските му проучвания, стават собственост на ораторианците след съртта му през 1606 г.⁶ и това вече е един *terminus ante quem* за датирането на ръкопис Н. 7, респективно на кирило-методиевския препис в него. Този текст, разположен на л. 274—282 (съвр. пагинация 287—295), е озаглавен „*Vita sanctorum episcoporum Cyrilli et Methodii qui Moravorum et Sclavorum Apostoli dicuntur ex libro quarto Historiae Bohemiae Joannes Dubravii Olomucensis Episcopi*“ („Житие на светите епископи Кирил и Методий, наричани моравски и славянски апостоли, из четвъртата книга на „История на Чехия“ от Йоан Дубравски“). Йоан Дубравски, или Ян от Доубравка, е епископ на Оломуц от 30. IV. 1541 до 6. IX. 1553 г.⁷, а преди това прецептор на унгарския крал Лудвиг II и консилиарий на римския крал (по-късно римски император) Фердинанд I⁸. Отпечатването на *editio princeps* на *Historia regni Bohemiae*⁹ дава един *terminus post quem* за датирането на нашия ръкопис — очевидно той е създаден след 1552 г. Палеографските характеристики на писмото — обработен обичаен курсив без съкращения, с висока вертикална хаста на *t*, с петлицата на *h* и *b*, очертанието на *s* и др., го отместват в самия край на столетието или в първите години на следващото. По-подробното кодикологическо изследване на ръкописа и проучването на съдържанието му в цялост несъмнено биха дали по-точна датировка, но от една страна, той ми бе достъпен за съвсем кратко време, а от друга, беше по-важно проучването на текста за Кирил и Методий¹⁰ и неговото присъствие във функцията на житиен текст. Сравнението с печатното издание на *Historia Bohemica*¹¹ показва, че става дума за глави 12—14 от историческото съчинение на Дубравски¹²,

⁴ „Жития на светци и други паметници, събрани от Антоний Галоний, презвитер на Конгрегацията на римските ораторианци. В списъка на своето имущество той е означил този том с буквата GI. Сега е Н. 7 в нашия общ списък.“

⁵ „Много бележки в този том са собственоръчно написани от пресветлия Фредерико Метий Палатин, епископ на Термоло, и от Антоний Галоний, презвитер на нашата конгрегация.“

⁶ Вж. P i n t o, E. *La Biblioteca Vallicelliana in Roma*. Roma, 1932 (*Miscellanea della Società Romana di storia Patria*. 8), p. 6.

⁷ G a m s, P. *Series episcoporum ecclesiae catholicae*. Graz, 1959, p. 257.

⁸ Срв. Z a p p a r e l l a, G. *Tipografia campana del cinquecento: centri e stampatori*. *Dizionario storico — bibliografico*. Napoli, 1984, 323—325.

⁹ *Historia regni Bohemiae*. Pstějov, 1552.

¹⁰ С любезното съдействие на Службата за микрофилми на Историческия архив при Главно управление на архивите към Министерския съвет беше осигурено копие от него.

¹¹ Сравнението е направено по изданието от 1687 г.: Jo. D u b r a v i i. *Olumucensis episcopi Historia Bohemica a CL. V. Thoma Jordano, Medico, Genealogiarum, Episcoporum, Regum, Ducum Catalogis ornata & necessariis Annotationibus illustrata . . . Francofurti impensis Johannis Georgii Steek, Bibliopolae Wratislavisensis, imprimebat Johannes Philippus Andrea*. MDCLXXXVII, 103—125.

¹² С глава XII всъщност започва четвъртата глава на неговата *Historia Bohemica*.

съставени въз основа на легендите от пикъла за първите чешки християнски владетели — Борживой и неговата жена св. Людмила. Легендарната традиция свързва тяхното покръстване със славянските апостоли Кирил и Методий. *Historia Bohemica* е творба, спомената още в *Acta sanctorum* на боландистите — първото научно издание на кирило-методиевските извори¹³. Там в параграф 24 са публикувани направените от Дубравски, *sed non sine insigni parachronismo* (но не без набиващи се в очи парахронизми) допълнения в „Чешката история“ на Ений Силвий Пиколомини и се подчертава, че те дословно са използвани от Георгий Бартолд Понтанус в гл. II на неговата *Bohemia Pia*¹⁴.

Преписът от *Cod. Val. N. 7*, л. 274 (по съвр. пагинация 287) — л. 282 (295), очевидно е правен по печатно издание, тъй като оформянето на текстовото поле напълно повтаря това на печатното издание. Изнесените като маргиналии бележки-наслови на отделните параграфи точно следват печатните както по съдържание, така и по графично оформяне. Отляво на заглавието в полето е отбелязана датата на празника — *die 9 Martii (9 март)*. Поместеният като житие текст всъщност е повествование за покръстването на Чехия. Епизодите, в които се споменават Кирил и Методий, са малка част от това летописно съчинение и се отнасят в по-голямата си част до кръщението на чешкия владетел Борживой в Моравия, евангелизаторската и просветителската дейност на Методий в Чехия. Споменава се смъртта на двамата светци в Рим, съпроводена от много чудеса. Подробно се обясняват корените на моравската държава, взаимоотношенията с унгарските племена и франкските владетели. В откъса, посветен на последния моравски княз Светополк, се разказва и за светотатственото му отношение спрямо архиепископ Методий, станало причина той да напусне княжеството, оттегляйки Божията закрила от него. Като цяло текстът не може да бъде квалифициран като кирило-методиевски с изключение на две неголеми части. Той е известен в печатен вариант (макар и само в старопечатно издание). Ето защо в настоящото съобщение ще се ограничи само до маркирането на текста чрез бележките-наслови на отделните параграфи. Там, където са поместени някакви сведения за славянските апостоли, те ще бъдат приведени след съответните наслови с превод на български език.

Начало: (274 r): *Meliore Bohemiae fato incrementoque Borivorius Hostivitus prognatus, regimen paternum excepit, nec enim diu illud ut impius et profanus, sed uti religioni Christianae deditus rexit.*

Наслов: *Borivorius primus Christianorum Bohemiae Ducum*

Occasio assumpti Christianissimi a Borviorio

Divi Metudius et Cyrillus Borivorium sacro fonte abluit

... *Cum itaque non solum honorificam Borivorius, sed etiam fructuosam videret esse religionem Christianam, ad illam vehementer aspicare coepit. Sed meliore mox Spiritu alatus fuit, cum divum Methudium, divi Cyrilli collegam, ambos Moraviae et primos antistes de fide et religione Christiana differentem audivit, alios videlicet honores, et alia praemia cultoribus illum suis polliceri, neutriquam fluxa et caduca, sed planestabilia atque aeterna, si quis illa per baptismum (274 v) qui fidem perficit, consumaverit. Aduit Spiritus sancti gratia, animumque Borivorii luce fidei Christianae sic illustravit, ut ibidem statim, cum bene multis suis clientibus, aqua salutari a Methodio tin-*

¹³ *Acta Sanctorum Martii*. Tomus II. Antverpie, 1664, p. 17.

¹⁴ *Piccolomini*, Ae. S. *Chronica Bohemorum*. Basiliae, 1458; *Pontanus*, G. V. *Bohemia Pia*. [?]. Георгий Понтанус (Георг Бартолд от Брайтенберг) издава и един химн, посветен на светите братя: *De sancto Cyrillo et Methodio*. — *Hymnorum Sacrorum libri tres*. [Pragae], 1602, 179—187.

geretur: deinde uxor quoque eius, cui Ludmilla nomen in Bohemia ab eodem tincta fuit, et magnus praeterea Bohemorum utriusque sexus numeros ad baptizmi adfluebat . . .

(Борживой — първият християнски княз на Чехия
Борживой приема християнството

Светите Методий и Кирил обливат Борживой с водата на светото кръщение

. . . И като видя Борживой, че християнската вяра носи не само почит, но и полза, започна ревностно да се стреми към нея. Но едвам беше окрилен от Светия Дух, когато от божествения Методий, другар на божествения Кирил и заедно с него пръв предстоятел на Моравия, чу различни неща за християнската вяра и религия: че други са почитите и наградите, които тя обещава на тези, които я изповядват — не съмнителни и преходни, а ясни и всевечни, ако човек ги получи чрез кръщението, устоявайки вярата. Милостта на Светия Дух осени Борживой и така освети душата му със светлината на вярата, че той още там прие от Методий водата на спасението заедно с повечето от хората си. По-късно и съпругата му Людмила също беше кръстена от него, а освен нея и много мъже и жени приеха кръщението . . .)

(274v) Origo regni Moraviae
Flavius Heraclius Constantinus V Pogonatus regnavit
anno Christi 670 obiit 686¹⁵

(275r) Suatem Simpliciter Ungaricis annales vocant Danubii vortibus submersum et fuga Uncaricis produnt. Regni decus omissum in Moravia

(275v) Simmultates inter Arnolfum et Suatoplucum
Suatoplucus ultimus Rex Moraviae
Sacrilgium in Presulem commissum

. . . Accessit ad auidatiae illius [Swatopluci] cumulum, insolentissimus in praesulem sacrosanktem insultus, Methudius Praesul erat, divis postea adnumeratus, ad quem Rex misserat, ne prius sacra obiret, quam ille a venatu reverteretur. Expectat Praesul plus satis temporis, dein meridie jam instante, ac magna plebis multitudine (quia more longioris taedebat) dilabente, neglecto Regis imperio ad aram se recipit, sacra que more solemni facere incipit. Ecce tibi Rex, turba venatorum canumque grege stipatus in templum insilit, ad aramque cum ingenti strepitu, boatuque et latratu se applicat, ac aegre manus violando Praesule obtinet. Caeterum omnia quae in ara deposita erant, sacra profanaque disturbat et disiicit: Hunc (276 r) tantum Dei verius quam sui contemptum, ipse Praesul Deo vindicandum reliquit, ac inde protinus in Bohemiam migravit . . .

(Светотатство, извършено спрямо епископа

. . . До крайност стигна дързостта [на Светополк] в нечуваната му надменност към пресветия епископ. Методий беше епископ, по-късно причислен към светците, комуто кралят нареди да не почва службата, преди той да се е върнал от лов. Епископът изчака достатъчно дълго, а после, понеже вече настъпваше пладне и мнозина си тръгнаха, пренебрегна кралската заповед, отправи се към олтара и започна литургията. Но ето ти го и краля, връхлетя в храма с ловците и кучетата, разблъска паството и с невъобразими грубости

¹⁵ Отбелязват се и настаняването на българите в „място, наречено Онгъл (Hongolo)“, и съюзът им със славяните.

тръгна към олтара, вдигайки ръка срещу епископа. Освен това разбърка и изхвърли всичко, свещено или не, което се намирало в олтара. Епископът възприе това повече като обида към Господа, отколкото към себе си и остави нему да наказва. Сам той веднага се премести в Чехия. . .)

Regnum Moraviae publicatum potestate imperatoris vicinis
praeda sit.

(276v) S[epo]r mons ingens e ditus ad Nitriam. Suatoplucus heremita.
Moraviae regiones et nomen a Mora fluvio

Alias uterque in Baptismo semper Svatoplucum nominat
Moraviae descriptio
Fluvii et urbes

Odera fluvius unde dictus
Hana Sumen Moraviae

(277r) Nummi veteres

Ibus ex Myrrha muniam rectius dixeris, vel electro quid
cognatum

(277v) Borivorius domi exosus ob dogmatis Christi professionem
Slaviborius Melnicensis pater Ludmillae coniugis Bo[r]ivorii
suadet genero exilium

Popularis licentia nisi frenetur auctoritate damnosa alii alios pulsare,
spoliare, interf[ic]ere, multi pervias impune grassari quando (изпуснато в
основния текст и добавено в полето)

Stoymirus exul in Bavaria
Exautoratus

(278r) Comitia campestria et armata
Reducitur Borivorius

. . . Ita Borivorius dignitati suae, post decimum mensem restitutus se-
cum in Bohemiam Praesulem Methudium ex Moravia abduxit, ut ab impietate,
quos posset, ad pietatem converteret, eosque in consortium Ecclesiae sanctae
adscriberet:

Multi a Methudio baptizantur

Quorum Ludmilla Borivorii uxor, prima erat, dein liberi utriusque, mox
etiam Slaviborius cum tota familia sacro lavacro est ab eodem Methodio tinc-
tus. Defectu templorum uni Deo consecratorum, sparsim tunc Methodius per
aedes profanas rem divinam faciebat, semenque verbi Dei disseminabat, haud
tanto profecto, auctoque, inter raros et dispersos, quanto fieri poterat in coetu
multorum: sed nec tanta dignitate in angulis, quanta in templis sacrorum illi,
sacrificiorumque obeundorum potestas fuit. Non cunctans igitur Borivorius,
ad templum Pragae aedificandum curam adie (278v) cit, conductisque operis,
fundamenta templo sub titulo divae Virginis, in loco maxime conspicuo, quem
Curiam Laetam vocabant, ponere iussit.

Templa extruuntur

Extruxit deinde in arce Vicegradensi facellum divo Clementi, cuius cor-
pus Cyrillus Antistes ex Chersoneso Pontifica in Moraviam intulit ac deinceps
Romam secum extulit clarum miraculis ac venerandum, ideoque templo a
Borivorio decoratum. Alterum idem mox facellum divo Petro et Paulo ducibus
ad Christianismum, doctoribusque gentium, in cole, Zyderasso a Pragensibus
dicto, exaedificavit: atque in omnibus istis locis sacris, sacerdotes a Methodio
consecratos constituit, illisque stipendia de aerario suo dari iussit.

Scolae constitutae

[Scholas] praeterea inuit, in quibus scholastici Latinis litteris dicendis, a Bohemis prius plane ignoratis, vacarent.

Boleslaus filius Borivorii baptizatur

Nascitur interim Borivorio ex Ludmilla filius nomine Boleslaus, Methodioque Praesule tingendus, unguendusque offertur. Ibi Bohemi Methodium adoriuntur, ab ipso exigentes, ne sermone Latino, quem non intellerunt, sed Bohemo sibi usitato sacra et sacramenta perageret. Hanc rem ille Romam ad Cyrillum Collegam atque is ad Nicolaum Romanum pontificem retulit. Ambo collegae ob eam relationem, non Pontifici modo, sed frequenti etiam Patrum consilio deridendos se propinaverunt: Cum tibi de improvviso vox haec sua sponte, in tali frequentia insonuit: Omnis spiritus laudet Dominum et omnis lingua confiteatur [eum]. Qua voce percussus Romanus Pontifex secundum petitionem Bohemorum respondendum Cyrillo duxit. Caeterum, non intra multos annos, mos [ille] vernacula inter sacra cantande viguit, absolente illum rursus Pontifice Romano, cum daret Bohemis antistitem. Nam diu fati Bohemi, a privatis sacerdotibus, sacrorum religionisque disciplinam percipiebant: eidemque praescriberet, ne a ritu ceremoniisque et cantu Romano ullam in partem devium ageret. Non autem soli Bohemi et Moravi, se praeterea in Mysia Bulgari et horum populares Gazari, doctrinae istorum duorum Moraviae Pontificum, Cyrilli et Methodii acceptum referre debent, quod sint christiani, neutri horum tamen in sede sua (279r) pontificali mori contingit, sed uterque Romam secedens vitam cum morte commutavit, ibidemque in numerum divorum relatus est. Interim in Moravia annis quinque, interpontificio durante, tandem Johannes Moravus in locum Methodii cooptatus est . . .

(Завръщането на Борживой)

. . . Така след десет месеца Борживой достойно се завърна, водейки със себе си от Моравия в Чехия епископ Методий, за да обърне, които успее, от безчестие в благочестие и да ги приобщи към Светата църква.

Мнозина покръсти Методий

От тях първа бе Людмила, съпругата на Борживой, после техните хора, а веднага след това Методий обля от светия купел дори Славибор и целия му род. Когато липсваха осветени храмове на единия Бог, Методий служеше на разни места, в мирски сгради и разпръсваше семената на Божие слово; не ги заложи и умножи само между отделни хора, а можа да направи това за всички. Но възможност за него [проповедника] беше не толкова славеното на Бога по усамотени места, колкото в храмовете на светите тайнства и религиозните обреди. Затова, без да се бави, Борживой положи грижи за построяването на храм в Прага и като нае хора, нареди да положат основите за храм на името на светата Дева, на място най-лично, наричано Събор на радостта.

Построяване на храмове

След това построи в крепостта Вишеград параклис на св. Климент, чието тяло епископ Кирил донесе от Херсон на Черно море в Моравия, а после го отнесе в Рим със знаменити чудеса и за прослава — затуй Борживой му украси храм. Друг храм съгради, посветен на светите Петър и Павел, водачи на християнството и учители на народите, на прохода, наричан от пражани Зидерас. И по всички тези свети места настани свещеници, ръкоположени от Методий, и нареди да им се дава издръжка от собствената му хазна.

Основаване на училища

Освен това основа училища, където учителите, преподаващи латинско писмо (за чехите някога почти непознато), нямаха никаква работа.

Кръщението на Болеслав, син на Борживой

Междувременно Борживой и Людмила добиха син на име Болеслав и го дадоха на епископ Методий да го кръсти и помаже. По това време чехите настояваха пред Методий, изисквайки от самия него да отслужва литургията не на латински — език, който не разбираха, а на чешки. За това той съобщи в Рим на своя другар Кирил, а онзи — на папа Николай. По този въпрос двамата се изложиха на присмех — не от страна на папата, а по-скоро на църковните отци. Тогава с неочаквано голяма сила изневиделица прозвучал глас: „Всеки дух хвали Господа и той всеки език признава.“ Поразен от този глас, папата нареди на Кирил да отговори положително на молбата на чехите. Прочее, този местен обред се запази за няколко години — римският папа го отмени, когато даде на чехите предстоятел. Препоръча му да не се отклонява от обряда и церемониите и от римските песнопения, понеже отдавна вече, след като им бяха проповядвали отделни свещеници, чехите познаваха светата вяра и учението. Не единствени чехите и моравците, но преди всичко българите в Мизия и родствените им хазари дължат покръстването си на учението на тези двама моравски епископи, Кирил и Методий. Нито един от тях не бе застигнат от смъртта на своя епископски трон, а и двамата напуснаха този свят в Рим и там бяха причислени към светците. Междувременно в Моравия след продължил пет години интерпонтификат все пак на мястото на Методий беше избран Йоан Моравски . . .)

- Spitigneus patre abdicante
Indoles optima invitiosos erupit mores
(279v) Protervus et insolens er[ga] parentem Vratisslaus
Methodius et Do[brosi]nus rectores
(Методий и Добросин — наместници)
- Drahomira Lucensis Vratisslai coniux alienat a christianismo
(280r) Venceslaus Vratisslai filius
Vratisslai religiosa pietas
(280v) Educatio sancti Venceslai
(281r) Mors Methudii et Cyrilli

. . . Obierant tunc Romae ambo Moraviae praesules, et Cyrillus, et Methodius, claraque in obitu et post eum sanctitatis suae ediderunt miracula, quae mox illos catalogum sanctorum retulerunt. Memor igitur Vratisslaus beneficiorum, quae sancti viri in parentes suos sequi et totam gentem suam contulerunt memoriae huius voluit et apud posteros extare monumentum. Nempe templum sub nominibus illorum consecratum, quod ipse in eo loco aedificavit, quem Boleslaviam, ex Boleslavii filii nomine, in hodiernum diem appellant, atque inde brevi tempore migravit ad Dominum . . .

(Смъртта на Методий и Кирил

. . . Починаха тогава в Рим и двамата моравски епископи, и Кирил, и Методий, и умирайки, сътвориха със светостта си знаменити чудеса, които ги наредиха между светците. Вратислав, помнейки за благодеянията на светите мъже към неговите родители и целия му народ, искаше в тяхна памет и за следващите поколения да издигне паметник. Естествено построи храм,

Praetor pragensis minister crudelitatis Drahomira
 Praetor interfectus
 Templata Christianorum succensa

Край (282r): [Venceslaus] magno omnium assensu, regimen in Boemos suscepit.

Видно е от приведення по-горе текст, че преписът от Cod. Val. H. 7 не представя никой от първостепенните кирило-методиевски извори, но за сметка на това е свидетелство за един интересен етап от развитието на западната кирило-методиевска традиция. Нека обаче да изложим значението му заедно с това на кирило-методиевския паметник от Cod. Val. H. 28, тъй като и двата преписа са белези на един и същ културно-религиозен феномен.

Както вече беше споменато, в ръкопис H. 28 е поместена служба за Кирил и Методий под дата 9 март. Ръкописът е обемист конволут¹⁶, в който на лист 495r — 495v и на лист 496r са поместени молитвата и три четива от служба за Кирил и Методий, като се уточнява, че са от издадените във Венеция през 1599 г. служби на патроните на църковната провинция Полша. Почеркът е изключително обработен калиграфски курсив с типичното за последните десетилетия на XVI в. удължаване и извиване на вертикалните части, с маниерно уголемени главни букви и сложни петлици. Една поправка, написана в заглавието¹⁷, за която със сигурност може да се твърди, че принадлежи на ръката, преписала откъса от *Historia Bohemica* в H. 7, датира преписа преди 1606 г. Тя заедно със сведението за източника датира преписа в периода 1599—1606 г. Първоначалното заглавие *Ex Breviario Romano ex decreto sacrosancti Conc. Tridentini restituto Pii Quinti Pontificis maximi iussu edito*¹⁸ е зачеркнато и след него е написано:

Ex officiis propriis Patronorum Provinciae Poloniae
 Venetiis 1599
 IX Martii

In diocesi Gneznensi SS. Confessorum et Pontificorum
 Cyrilli et Methodii¹⁹ Oratio

Omnipotentis Sempiternae Deus qui nos per beatos Pontifices et Confessores tuos nostrosque Patronos Cyrillum et Methodium ad unitatem fidei Christianae vocare dignatus es, presta quesimus, ut qui in presenti eorum festivitate letamur ipsorum etiam meritis gloriam consequi mereamur. Per Dominum nostrum

Ex Annalibus variis
 Lectio III

Sancti Confessores et Pontifices Cyrillus et Methodius Fratres Constantini Thessalonicensis cognomento Philosophi, (495 v) cives Constantinopolitani, erant filii. Cum adolevisent Presbiteratus ordinem Constantinopoli consecuti gentium Slavinorum primi Doctores, virique Apostoli facti sunt, Cyrillus Casaros magnam Slavinorum gentem qui tam Tauricam peninsulam vicinasque regiones incolebant, a Michaele Imperatore missus ad Christi fidem convertit. Chersonesum Heracliam eius peninsullae civitatem Grecam cum

¹⁶ Не разполагам с никакви кодикологически данни за този ръкопис.

¹⁷ Вж. бел. 23.

¹⁸ Като следствие от решенията на Тридентския събор папа Пий V постановява издаването на Римски катехизис (1566), реформирания римски бревиарий (1568) и Римски служебник (1570).

¹⁹ Думите „et Methodii“ са добавени над пълно зачеркнатото *Sacerd.* от преписвача на кирило-методиевския текст в H. 7.

495199

~~Ex Officio prope Latiosum Quinque Latios~~
~~ca decreto sacrosancti sac. Audo. instituto~~
~~Sancti Confessoris maximi~~
~~in usu edito.~~

Ex Officio prope Latiosum Quinque Latios
 in usu edito
 12 Marty

In diocesi Quatuor SS. Confessorum Sancti
 Guill. ~~Sancti~~ Oratio
 de Martiribus

Onnipotens sempiterna Deus qui nos tot bonos Martires
 et Confessores tuos nostrosque Latiosos primum
 Methodium ad unitatem fidei Christianae nosse docuisti
 et presta occidimus ut qui in presentem eorum summa
 manum laborum etiam martirum perire antequam
 per Dominum nossemus

Ex Annalibus
 1111

Sancti Confessorum et Pontificum Petrus et Paulus
 et alii Constantini Illustratione centis ornamentis

Фиг. 2. Cod. Val. H. 7, f. 495 r

accessisset cumque ibi primum Gazarorum linguam disceret Sancti Clementis Pontificis Romam corpus cum ancora eidem alligata in vicino mari temploque marmoreo invenit. Quod acceptum dum secum circumferret magna miracula Deus passim per illud operatus est.

Lectio quinta

Constantinopolim cum rediisset Cyrillus denuo a Svatoplugo Moraviae ad Imperatorem venit legatio petente Cyrillus sibi mitti eiusdem Religionis docenda gratia. Assumpto fratre Methodio, longum iter ingrediens ad Volgaros Danubii accolae primum divertit eis itidem fidem sacrasque litteras in eorum linguam conversas tradidit, eas quibus non solum omnes Volgarorum populi, sed multis quoque aliis utuntur nationes, quae lumen fidei a Volgaros mutuatae sunt. (496r)

Lectio Sexta

Ad moravos deinde ambo, non sine corpore Sancti Clementis perveniunt. Svatoplugum regem Velogradi sedem habentem, cum sua gente baptizant, quin et Boemiae Ducem Borivorium, cum sua uxore Sancta Ludmilla eodem sacro lavacro tingunt, Archiepiscopus Velogradi Cyrillus ordinatur, cui adduntur in amplo Svatoplugi regno, septem alii suffraganei episcopi. Fundatis tandem ecclesiis et Christi opere perfecto, Sancti Clementis corpus Romam deferunt et a Nicolao Primo Pontifice impetrant, ut gentibus a se baptizatis lingua vernacula obire sacra liceret. Quod divino responso approbatum esse fertur, ut omnis Spiritus laudet Dominum.

В превод на български език: Из Римския бревиарий, издаден според декрета на пресветия Триидентски събор по нареждане на папа Пий V (задракано). Из службите на светците — покровители на Полското кралство. Венеция 1599.

На 9 март в Гнезненския диоцез на Светите Кръстители и Архиепископи Кирил и Методий молитва

Всемогъщи и всевечни Боже, ти, който ни сметна за достойни да бъдем призовани в единството на християнската вяра чрез блажените твои архиепископи и кръстители и наши покровители Кирил и Методий, молим те ние, които се смиряваме в деня на техния празник, отмери ни наградата да следваме славата им! В Бога!

Из разни летописи
Четиво четвърто

Светите кръстители и архиепископи, братята Кирил и Методий, били синове на Константин Солунски, наречен Философ, жител на Константинопол. Когато възмъжали, като свещеници по източния обред станали първоучители и апостоли на славянските народи. Кирил, изпратен от император Михаил, покръстил в християнството хазарите — големия славянски народ, който тогава живеел на Таврическия полуостров и в околните области. Когато пристигнал в Хераклея Херсонска, гръцки град на ози полуостров — там за пръв път започнал да учи езика на хазарите, — намерил в тамошното море тялото на св. Климент, папа Римски, заедно с привързаната за него котва. Взел го и докато го носел със себе си, Господ сътворил чрез него големи чудеса.

Четиво пето

Когато Кирил се завърнал в Константинопол, от Светопопк Моравски дошли при императора пратеници, молещи да им бъде изпратен Кирил за учител в тяхната страна. Тогава той взел със себе си своя брат Методий, отплавил се на дълъг път към придунавските българи, първи тях покръстил и превел Светото писание на техния език, който използвали не само всички български племена, но и много други народи, приели от българите факела на вярата.

Четиво шесто

След това двамата, носейки тялото на св. Климент, пристигнали при моравците. Кръстили заедно с народа му крал Светополк, чиято столица била Велеград, а и чешкия княз Борживой и жена му, света Людмила, облели със светата вода. Кирил бил ръкоположен за архиепископ на Велеград, комуто се подчинявали други седем епископи от обширното кралство на Светополк. Основали също църкви и щом приключили с Христовите дела, отнесли тялото на св. Климент в Рим и от папа Николай получили разпореждане, че е разрешено за покръстените от тях народи да използват като литургичен своя език. Говори се, че това било признато с божия отговор, че всеки дух хвали Господа.

Този текст е споменат между службите на Кирил и Методий при славяните католици у А. Теодоров-Балан²⁰, който казва: „Сведочи се за един часослов, стъкмен за полското духовенство, че има за помена на Кирила и Методия четива, дето славенските апостоли се казват синове на някой си царигражданин Константин философ, родом солунянин“, без да уточнява своите източници. По всяка вероятност Балан е използвал студията на И. Полковски, посветена на почитането на Кирил и Методий в Полша, където намираме публикуван текста на трите четива от ръкопис Н. 28, като се указва, че те са от първото издание от 1580 г. на службите на полските светци покровители²¹. Вероятно това издание е станало основа за цитираното във Валичелианския ръкопис Венецианско издание на службите на полските патрони от 1599 г.

Както се вижда от публикувания текст, веднага след наслова започва молитвата на св. Кирил и Методий, засвидетелствувана в най-старите полски бревиарии и мисали. Редакцията, която срещаме във Валичелианския ръкопис, е особено близка до молитвата в краковската традиция. Тя показва незначителни различия например спрямо бревиарий от XV в. от Митрополитската библиотека в Краков — Cod. Capit. Krak. No 29²². Полковски цитира текст, почти идентичен с нашия²³, но за съжаление той не посочва точния му източник, а казва най-общо, че е засвидетелствуван в най-старите бревиарии и мисали, най-напред ръкописни, а после и печатни²⁴. Според изследователя той се възпроизвежда навсякъде почти без отклонения. Единственото изключение е един краковски диурнал от 1494 г., където е поместена друга редакция²⁵. По-нататък Полковски пояснява, че когато от 1593 г. по нареждане на папа Пий V започва поправката на Римския мисал, диоцезалните събори на Гнезно и Краков предприемат ревизия на полския мисал и добавят службите за полските патрони, използвайки стари полски мисали. Според него през 1628 г. се появяват *Missae propriae Patronorum Regni Poloniae ad normam Missalis romani accomodatae*, между които са и

²⁰ Теодоров-Балан, А. Кирил и Методи. II. Набожен помен и исторични свидетелства за Кирила и Методия. С., 1934, с. 20.

²¹ *Lectiones de S. Cirillo et Methodio, secundum primam editionem Stanislai Sokołowski de anno 1580, cui titulus: „Officia propria patronorum Regni Poloniae“.* — In: P o ł k o w s k i, I. Cześć SS Cyryla i Metodego w Polsce. W Krakowie, 1885, 29—31.

²² Там (не мога да означа точно страницата, където се намира текстът, тъй като на копието, с което разполагам, не личи пагинацията на ръкопис 29) молитвата гласи: „*Omnipotens sempiternus deus, qui nos beatos pontifices et confessores tuos Methodium et Cyrillum ad credulitatem fidei cristiane vocare dignatus es, presta ut qui eorum festivitate in presenti gloriamur eorum etiam gloriam eternam consequere. Per dominum.*“

²³ Единствената разлика е, че вместо думите *unitatem fidei* се чете *credulitatem fidei*.

²⁴ „... zawartych w naszych najstarszych brewiarzach i miszałach, najprzód rękopiśmiennych, a potem i drukiem ogłoszanych“ (P o ł k o w s k i, I. Цит. съч., с. 34).

²⁵ P o ł k o w s k i, I. Цит. съч., с. 35.

службите за славянските апостоли. Именно тогава, смята Полковски, думите *credulitatem fidei* от молитвата се заместват с *unitatem fidei*. Ако се доверим на съобщеното в ръкопис Н. 28 от Валичелиана, че текстът е преписан от издание, печатано през 1599 г., то можем да допуснем замяната да е извършена тридесетина години по-рано. Нека направим сравнение на тази молитва и с молитвата от най-старата латинска служба за Кирил и Методий, т. нар. „*Adest dies gloriosa*“, възникнала след декрета на Оломуцкия епископ Йоан Волк за установяване празника на двамата апостоли през 1349 г. От сравнението става ясно, че текстът на *oratio*-то не е претърпял съществени промени от времето на създаването на първата служба през средата на XIV в. до 1880 г., когато култът им е обявен за общ за цялата римокатолическа църква.

За разлика от молитвата четивата в службата естествено показват по-голяма подвижност. В полските литургични книги са засвидетелствувани пет типа бревиарни четива за прослава на св. Кирил и Методий²⁶. Използват се текстовете на т. нар. „Краковска легенда“, част от легендата *Quemadmodum*²⁷, както и три други компилации. Първата е засвидетелствувана в печатен, недатиран Краковски бревиарий, втората в печатан от Халер бревиарий от 1508 г.²⁸, а третата — тази именно, която ни интересува — е съставена по нареждане на Краковския епископ Йежи Радзивил от ксендз Станислав Соколовски през 1580 г. и носи заглавие „*Officia propria patronum Regni Poloniae*“. Последната редакция е крайният резултат от развитието на литургичния култ към св. Кирил и Методий, упражняван от полската църква по латински обред, и се използва в продължение на две столетия — чак до 1880 г., когато като четива в тяхната служба се въвеждат текстове от енцикликата на папа Лъв XIII, обявяваща славянските апостоли за светци на цялата католическа църква.

Двата преписа от Библиотека Валичелиана — и текстът, преписан като житие на св. Кирил и Методий, и четивата от тяхната служба, принадлежат към едно и също време — последните години от XVI столетие и първите от XVII. Макар и излизащи извън критериите, определящи един писмен паметник като извор за живота и делото на славянските апостоли, тези преписи безспорно са свидетелство за историята на кирило-методиевската традиция. Тяхното съдържание показва, че по времето на създаването им западният култ към солунските братя е доста „обеднял“ в сравнение с разцвета от епохата на Карл IV. Въвеждането на официалния им празник в Оломуцкия диоцез през 1349 г.²⁹ предизвиква появата на т. нар. „Моравска служба“ с четива от агиографски творби, специално посветени на Кирил и Методий. В агиографските сборници — латинския *Legenda aurea* и чешкия Пасионал, се появяват самостоятелни кирило-методиевски житийни текстове, компилиращи сведения от различни източници — летописни и легендарни, включително и от най-старите. Моравската легенда и нейната полска преработка, легендите *Beatus Cyrillus*, *Quemadmodum*, *Diffundente sole*³⁰

²⁶ P o ł k o w s k i, I. Цит. съч., 10—14.

²⁷ Срв. Б ъ р л и е в а, Сл. Новооткрити преписи на латински агиографски творби за Кирил и Методий в полската *Legenda aurea*. — Кирило-Методиевски студии, 8, 1991, с. 266.

²⁸ Нарича се *Liber horagum sanonicarum* и е бил предназначен за Краковската митрополитска катедра. — Пак там, с. 13.

²⁹ Постановлението за това, издадено от Оломуцкия епископ Йоан Волк, е запазено в преписи от XIV в. на Словашкия областен архив в Братислава и на Университетската библиотека — Оломуц. Вж. *Magna Moraviae fontes historicae*. 4. (Opera Universitatis Purkynianae Brunensis. Facultas philosophica, 156). Brno, 1971, 132—134.

³⁰ Всички те са цитирани при М и р ч е в а, Б. и Сл. Б ъ р л и е в а. Предварителен списък на изворите за живота и делото на Кирил и Методий. С., 1986, 507—508.

са засвидетелствувани в многобройни преписи от XIV и XV в., произхождащи от чешките и полските земи. През следващата епоха литургичният култ към славянските апостоли в Чехия замира. Там споменът за тях се съхранява преди всичко в историческите съчинения, свързващи ги с покръстването на първите чешки християнски владетели. Именно на тази историографска традиция е отглас т. нар. „*Vita sanctorum episcoporum*“ от ръкопис Н. 7. В Полша литургичната традиция се запазва до малко по-късно и както видяхме, е запазена в първите полски печатни бревиарии, някои от тях издадени в Италия³¹. Така че не е чудно римската църква да свързва празника на Кирил и Методий с полския църковен календар. Тук трябва да приведем още един факт — кардинал Бароний в коментара си в Римския мартиронологий пише, че историята на Кирил и Методий се съдържа в бревиария на полската църква (без да споменава за празнуване в Чехия)³². Няма да е усилие над фактите, ако свържем тази забележка на Бароний и обстоятелството, че той също е член на Конгрегацията на ораторианците в *Santa Maria in Vallibus*, с двата кирило-методиевски преписа във Валичелчана. Дори и да не са конкретно свързани с дейността на този голям църковен историк, те несъмнено са израз на постепенно засилващия се в края на XVI в. интерес към локалния култ към св. Кирил и Методий и са начален етап на превръщането му в универсален за католическата църква. Като обяснение за началото на този процес могат да послужат някои съобщения и документи от същия период, в които по различни поводи се споменават славянските апостоли или по-скоро техните мощи и се изразяват аспирации към тези реликви. Това са най-напред молбите на Оломуцкия епископ Станислав Павловски и на император Рудолф за мощите на Кирил и Методий от 1575 и 1580 г. и отговорът на папа Григорий XIII от 1581 г.³³ От друга страна, е запазено сведението, че през 1589 или 1590 г. папа Сикст V издава нареждане мощите на Кирил да бъдат пренесени в църквата на св. Йероним Илирийски (*S. Girolamo degli Scivoni*)³⁴. Тази славянска църква в Рим, на която той бил титулярен кардинал, била наистина подходящо място за мощите на един славянски светец, но по някакви причини пренасянето не се е осъществило. Не е невъзможно именно преписката или някои спорове около мощите да са поставили началото на интереса към кирило-методиевския култ в Рим — интерес, наченки на който откриваме в *Cod. Val. 7* и *Cod. Val. 28*.

³¹ Като публикува текста на трите интересувачи ни четива, И. Полковски обяснява, че прави това по свой екземпляр без корица, за който е сигурен, че е печатан във Венеция (P o ł k o w s k i, I. Цит. съч., с. 10).

³² *Martyrologium Romanum auctore Baronio Sorano. Venetiis, 1606, p. 145.*

³³ *Theiner, A. Annales Ecclesiastici. T. 3. Roma, 1856, 121—123, 271.*

³⁴ *R o s s a, A. Opera omnia. II. Rome, 1593, p. 108; вж. B o u l e, L. E. The Fate of the Remains of S. Cyril. — In: San Clemente Miscellany. II. Romae, 1978, p. 21.*